

SÖZSÜZ DÜNYADAKİ 'SESİMİZ'...

BEDEN DİLİ

Sınıfta oturuyorsunuz, tarih sözlüsü başlayacak, hoca sınıfa şöyle bir göz gezdiriyor. Kalbiniz güm güm atmaya başlıyor, kaçacak gizlenecek yer de yok. Kaleminizi düşürüp eğilir ve almaya kalkarsanız, gizlenmek bir yana, iyice dikkat çekeceksiniz. Vücudunuzu küçültüp de gözden kaybolamayacağınıza göre, en iyisi gözgöze gelmemek. Kimi seçecek diye merakla onu izlemeyi öngören doğal dürtülerinizi bastırıyor ve serinkanlı bir edayla önünüzdeki kitabın sayfalarını çeviriyorsunuz.

Tuttu! Ama siz birşey söylemediğinizi iddia ediyorsanız, yanıldınız. Kitabın sayfalarını çevirirken aslında hocanıza "ben burada değilim" dediniz..... İşe yeni girmişsiniz. Resmi bir mektup yazacaksınız. Masanız, içeriklerini anlamaya çalıştığınız bir sürü kağıtla, dosyayla kaplı. Baktınız, olacak gibi değil ve makamında kurulmuş patroniçeye bir iki soru sormaktan başka çareniz yok. Kapıyı vurup giriyorsunuz, kibar bir gülümsemeye sizi karşılıyor, sorunuzu soruyorsunuz. Bir-iki saniyelik ölümcül

sessizlik, sonra kocaman gözleri birden tavana dikiliyor, eşzamanlı olarak da derin bir iç çekiyor. Sözlü yanıt daha sonra ve son derece sakın bir ses tonuyla geliyor. O zaman size hakaret ettiğini de nereden çıkardınız? Ama haklısınız, çünkü size aslında "aptal" dedi!

Gün içinde ağızımızdan çıkan neredeyse her sözcüğe, kullandığımız neredeyse bütün cümlelere bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde uladığımız gizli, ikinci bir dilimiz var: Beden dili. İnsanın en görkemli tacı kabul edilen sözel ile-

tişim becerisi yanında daha sönük görünen, ama bir o kadar, bazen çok daha güçlü bir iletişim aracı. Yalnızca sözcüklerin olmadığı ya da yetersiz kaldığı durumlarda imdada yetişmek için değil, kimi zaman ağızdan çıkanı deşillemek, duyguları belli etmek ya da gizlemek, sözel ifadeyi vurgulamak ya da zayıflatmak için de kullanılan bir dil bu. İnsan sussa da bedeni bir şekilde onu ele veriyor. Çünkü yüzeyde duyulmasa da insanın ta derinlerinden kopardığı “beni anlayın, beni yalnız bırakmayın!” cığlığı, “açım!” ya da “susadım!” kadar gerçek.

Psikologlar, kişinin belli bir zaman aralığındaki ifade gücünün % 10 oranında ne söylediğine, % 30 oranında nasıl söylediğine, % 70 oranında beden diline bağlı olduğu görüşündeler. Son oranı daha yukarılara taşıyanlar da var. Televizyondaki herhangi bir diziyi sesi kapatarak izlediğinizde ne görürsünüz? Hatta bir açıkloturumu? Olan biten herşeyi anlamanız mümkün olmayabilir. Ama büyük olasılıkla, en azından kişilerin birbirleriyle ilişkileri hakkında, üstelik de epeyi tutarlı yorumlar yapabilirsiniz. Dışışleri bakınıyla röportaj yapan muhabirin yüzünde neden gergin ve gereksiz bir gülümseme var? Bakanın yüzünden, konunun öyle pek de komik ya da masalsı olmadığı belli oysa. Bir adım öteye gidip kendinizi izlediğinizde neler görürsünüz? Bir gün biriyle tartışırken, hareketlerinizi zihninizde bir anlığına dondurun ve hayali bir fotoğraf çekin. Ya da yeni tanıştığınız biriyle yaptığınız ilk konuşma sırasında. Fo-

19. yüzyıl nörofizyoloğu Duchenne du Boulogne, yüz ifadeleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınıyordu. Yüzüne yerleştirilen ve yüz kaslarını uyarıcı elektrodlarla yüzünün bir yarısı mutlu, diğer yarısı mutsuz görünen bu kişi, Duchenne'in çalışmalarında model olarak kullandığı “Yaşlı Adam”.

toğrafa baktığınızda gördüğünüz şey sizi ne kadar şaşırtıyor? Telefonda konuşurken bu kadar çok el-kol hareketi yaptığınızın farkında mıydınız? Son bir deney daha: Herhangi birine herhangi birşey anlatırken, sanki ipele çepeçevre bağlanmış gibi, hiç kıpırdamadan (yüzünüz de dahil) konuşun. Sözcükler ağızınızdan aynı kolaylıkla mı çıkacak acaba? Bir balığın, suyun dışına çıkmadan suyu öğrenememesi gibi, bizim de herşeyin dışına çıkıp şöyle bir kendimize bakmadan hareketlerimize ne kadar tutsak olduğumuzu anlamamız güç gibi görünüyor.

Sabah kalktığımız andan akşam yataana kadar binlerce sözsüz mesaj alışverişı yapıyor, bunlara çoğunlukla farkında olmadan duygusal tepkiler veriyoruz. Toplantı masasında ağızımızın neden gergin, sınıfta neden kolumuzu önümüze kavuşturmuş oturduğumuzu, birine günaydın derken elimizle neden selam verdiğimizizi bilmiyoruz. Ama

alıcılarımız, farkında olmasak da çalışıyor. Çünkü böylelikle hem başkalarıyla iletişim kurabiliyor, hem de toplumsal yaşamın gereklerine göre içsel ve dışsal düzenlemeler yapabiliyor, kendimizi nasıl göstermek istiyorsak öyle gösteriyoruz. Ancak bunların bir kısmı elimizde bile değil.

Darwin, “İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi” (1872) kitabında duygusal ifade ve iletişimle ilgili olarak bugün bile süren bir tartışma alanı başlatmış oldu. Ona göre duygular, ifade bulurken ses, yüz ve bütün vücuttan fışkıncasına çıkıyorlardı. İfade, duygunun bir bileşenydi ve ortaya çıkışı da insanın yalnız ya da kalabalık içinde bulunmasından bağımsızdı. Başkalarına, yüreğimizi görebilecekleri saydam bir pencere sağlıyordu. Bir yüzyıldan uzun süre sonra Ross Buck isimli araştırmacıysa, 1984'te yayımlanan “Duyguların İletimi” kitabında duygularımızı farkında olmadan ‘ifade edebileceğimizi’ kabullenmekle birlikte, onları simgesel ve stratejik yollarla ‘iletebileceğimizi’ de iddia ediyordu. İletişim, ifadeden farklı olarak duygulardan bağımsız, gerçekleşmesi de insana bağlıydı. Ötesinde, çevredeki kişilere ve durumlara göre de değişkenlik gösteriyordu. İletişim, gerçek ya da sahte duyguları iletmekte serbestti; buna bağlı olarak kişinin yüreğine giden pencere de bazen doğru, bazen çarpık bir görüntü oluşturabiliyordu.

Günümüzde araştırmacıların genel olarak hemfikir göründükleri düşünce, bedensel iletişim sinyallerinin bir kısmının doğuştan ve içgüdüsel, bir kısmının öğrenilen türden, bir kısmının da ikisinin karışımı olduğu. Sözelimi boğaz temizleme, yüz kızarması doğuştan; zafer işareti ya da asker selamı öğrenilen; gülme ‘karışık’ bir sinyal (özünde doğuştan olduğu halde, sonradan amaç ve öğrenmeye bağlı olarak biçim değiştirebildiği için). Ancak kaynağı ne olursa olsun, beden, duyguları iletmekte farklı bölüm ve yöntemlerden yararlanıyor; sonuçlar da kişiye, alışkanlıklarına, etkilenimlerine, bazı durumlarda da seçimlerine bağlı. Beden, yüz ifadesini kullanıyor örneğin. Ancak oyuncuların bazı fotoğraflarına baktığında, ne ilettiği çok açık olan yüz ifadeleri, gerçekte her zaman bu kadar kolay okunur değil. Jestler, mimikler ve yer değiştirme hareketleri var son-

ra. Kafasını kaşıyan birinin düşünceli olduğunu, volta atan birinin yine düşünceli, büyük olasılıkla da huzursuz olduğunu, hoplayıp zıplayan bir çocuğun sevinçli olduğunu anlayabiliyoruz. Hoşlanmadığımız biriyle konuşurken bedenimiz biz farkında olmadan geriye doğru bükülebiliyor, fazlaca sinirlendiğimizde yumruğumuzu sıkabiliyoruz. Ses ve ses tonu, bedenin kullandığı bir diğer aracı. Derin bir iç geçirme, bizim kibar ve zarif yüzlü patroniçe örneğinde olduğu gibi, uygun mimikle birlikte küfür yerine geçebiliyor.

Bedenin Söyledikleri

Konu insan davranışları olunca, bunların belirli kalıp ve sınıflara nasıl sokulabildiği sorusu, akla Einstein'ın ünlü sözlerini getiriyor: *"Bilim, duyu-sal deneyimlerimizin kaotik çeşitliliğini, mantıksal açıdan standart bir düşünce sistemine karşılık getirme çabamız. Bu sistemde tekil deneyimler, ku-*

ramsal yapıya öyle bir şekilde karşılık gelmeli ki, benzersiz ve inandırıcı bir sonuç ortaya çıksın. Duyusal deneyim, insanın dışındaki bir konu çerçevesinde gerçekleşir. Ancak onu yorumlayacak kuram, insan elinden çıkma ve olağanüstü bir çabayla zahmet gerektiren bir uyum sürecinin sonucu: varsayıma dayalı, asla tam anlamıyla kesin olmayan ve her zaman sorgulamaya, kuşkuyla hedef olmaya mahkum bir sonuç." Araştırmacılar da benzer bir çabayla, kinezik adı altında inceledikleri iletişimsel beden hareketlerini, yüz ifadelerini ve jestleri, bir sisteme oturtma amacıyla birkaç grupta toplamışlar. Sözcük ve cümleler yerine kullanılan beden hareketlerini (işaret parmağını kıvrıyarak yapılan 'gel' ya da avuç içi öne uzatılarak yapılan 'dur' hareketi) "amblemler"; sözlü mesajlara eşlik eden ve anlamlarını güçlendiren hareketleri (evet derken başın yukarı-aşağı sallanması, öfkelenince yumrukların sıkılması) "tanımlayıcılar"; yüz veya be-

dende duygu ifadesine neden olan hareketleri (bir habere sevinildiğinde yüzün aldığı şekil, gol atan bir futbolcunun yaptığı hareketler) "duygusal gösterimler"; iletişimin akış ve hızını denetleyen hareketleri (iletişime son vermek istendiğinde geri çekilmek ya da gözü başka yere çevirmek) "düzenleyiciler"; gerilimi denetleme hareketlerini (otururken ayağını sallamak, parmak tıklatmak) "ayarlayıcılar" olarak sınıflamışlar. Amblemler, anlamlarının ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişebilmesine bağlı olarak, tümüyle evrensel kabul edilmiyor. Sözelimi birçok batı ülkesinde "herşey yolunda!" veya "tamam!" anlamına gelen ✋ işareti, İran, Afganistan, Nijerya'da, ayrıca İtalya ve Yunanistan'ın bazı bölgelerinde hakaret niteliğinde. (Amblem kullanımının bazen öyle incelikleri olabiliyor ki, politikacıların başını bile belaya sokabiliyor. İngiltere eski Başbakanı Margaret Thatcher, zafer işareti olarak bilinen ✋ işaretini, elin sırtı öne baka-

Yalancının Mumu...

İyi bir sinema oyuncusuyla kötüsünü nasıl ayırdediyoruz? Kötü damgasını hangi kriterlerden yola çıkarak vuruyoruz? Bunu nasıl hissedebiliyoruz? Hepimizin iyi ya da kötü, gerçek anlamıyla birer oyuncu olduğu, oyuncu olmanın da kimi zaman gerektiği bu koca sahnede falanca kişinin "sahte davrandığını" söylerken alıcılarımızın aldığı duyular neler?

Yüz ifadeleri, beden dili ve ses tonunu yakından izleyerek hemen herkes aslında yalan göstermelerini tanıyabilir. Ama son 15 yılını yalan sanatının gizliliklerini çözmeye adanmış olan, California Üniversitesi'nden Paul Ekman, bu konuda gerçekten uzmanlaşabilenlerin sayısının çok az olduğunu söylüyor. En iyi teknolojiyle donatılmış yalan makinelerinin bile becerisi, aslında duygularla birlik-

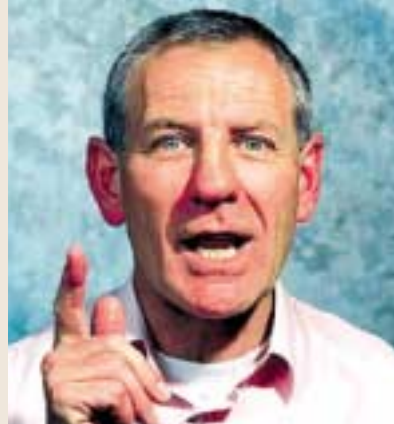
te gelişen fizyolojik tepkileri ölçmekle kalıyor. Ekman'sa yüzün kendini ele verecek ipuçlarıyla kaplı olduğunu söylüyor. Ve yine çok az kişinin -iyi oyuncular ve politikaçlar- bu ipuçlarını gizlemede gerçekten başarılı olduğunu. Ama eski ABD başkanı Clinton'ın bile kameralar karşısında "ifade verirken"ki jest ve mimiklerinin, onu güç duruma soktuğu pek kimse için yeni bilgi niteliğinde değil.

Yine California Üniversitesi'nden Terrence Sejnowski'nin *Psychophysiology* dergisinin 1999 Mart sayısında yayınladığı araştırma sonuçları, yüz ifadesinin çözümlenmesi konusunda yeni bir pencere açmış durumda. Artık bir bilgisayar programı, çeşitli yüz görüntülerini eğitilmiş profesyoneller kadar ustaca çözümlenebiliyor. Üstelik çok daha hızlı biçimde. Bir dakikalık bir video

görüntüsünün içerdiği 1800 karelik görüntüyü kodlama işi, en iddialı uzmanların ortalama bir saatini, bu hünerli programına beş dakikasını alıyor. Bilimadamları daha şimdiden bu program sayesinde sahte yüz ifadelerini gerçek olanlardan ayırdetme yöntemleri bulmuş durumdadır. Çalışma, Ekman'ın 1970'lerde geliştirdiği ve yüz ifadelerinin 46 farklı hareket birimine ayrılarak incelendiği bir kodlama sistemine dayanıyor. Programın becerileri ise günden güne geliştirilmekte. Kullanılan tekniklerden birinde, örneğin yüzün belli noktalarındaki derinin kırışıklık derecesi ölçülüyor. Sejnowski'nin ekibi şimdilerde, Carnegie Mellon ve Pittsburgh Üniversitesi'nde benzer bir sistem geliştirmiş araştırmacılarla işbirliğine hazırlanıyor. Ortak projeye destek çıkan kuruluşunsa CIA'den başkası olması herhalde beklenemezdi! Ancak Sejnowski, temel hedefinin, bu ifadelerin beyinde işlenmesiyle ilgili yeni bilgiler kazanmak olduğu konusunda ısrarlı.

Burun kaşıma, ayağı yere vurma, saçları burma gibi hareketlerin artması (gerilimin arttığının göstergesi olarak).

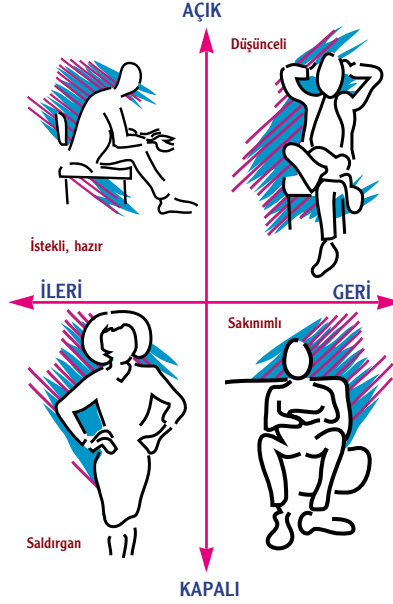
İlgili yüzün dışına çekmek için fazlaca kullanılan el ve vücut hareketleri.

Saniyenin dörtte birinden kısa sürede yüzde çakıp sönen mikro-İfadeler (somurtmanın yerini hızla alan gülümseme gibi), konuyla ilintisiz mimiklerin abartılı kullanımı.

cak şekilde ters olarak yapıp fotoğrafları da her yerde yayımlandıktan sonra, el işareti kullanımına epeyi dikkat etmiş olsa gerek. Zira işaret, bu kullanımıyla müstehcen bir kimlik kazanıyor.) Amblemlerin önemli bir özelliği de, sözcük öğrenir gibi öğrenilmeleri. Çünkü bunlar bedenın doğal çıktıları olmaktan çok, simgesel gösterimler. Tanımlayıcılar da daha evrensel olmakla birlikte bazı evrensel yanlış anlamaların da kaynağı. Başını hafifçe yukarıya sallayarak onu dinler görünen kocasının, kendisiyle hemfikir olduğunu sanan birçok kadın, farkında değil ki adamcağız aslında “sen devam et, ben de arada kulak kabartırım” diyor! (İstisnalar da olsa gerek.) Tabii bütün hareketlerin bu sınıflardan birine mutlaka dahil olacağını söylemek mümkün değil.

Postür, yani duruş, kişi hakkında önemli ipuçları veren, kişi açısından da söylemek istedikleri için çok verimli bir araç. Kıpırtısız ve dimdik bir asker, öğretmeninin karşısında büzülmüş duran bir çocuk, bacak bacak üstüne atmış mağrur bir hanımefendi... Salt oturuşu ya da yürüyüşüne bakarak, tanımadığımız birini çekingen, pırsık ya da kendinden fazla emin olarak değerlendirdiğiniz, mutlaka olmuştur. Postürün iletişimsel değerini en iyi takdir edenler tiyatro ve sinema oyuncularını, başta da pandomimciler olsa gerek. Ancak araştırmacılar için de çok yeni bir konu değil. William James, beden postürü yoluyla ifadeyi konu alan ve 347 farklı postürü incelediği 1932 tarihli çalışması sonucunda yüz ifadesi, jest ve postürlerin, çözümlemeye yönelik olarak ayrı ayrı incelenilseler de, ifadenin bütünü açısından birbirleriyle bağlantılı olduklarını vurgulamış. Günümüzde kabul edilen modeller de aslında pek farklı değil: En çok benimsenen model, postürü AÇIK/KAPALI ve İLERİ/GERİ şeklinde tanımlıyor. Annesi onu azarlarken kollarını kavuşturmuş, yüzünü yana çevirmiş, olasılıkla da bedeni büzülmüş duran bir çocuk, annesinin mesajına ‘kapalı’ bir çocuktur sözcüğü. Sizi dinlerken tümüyle size dönük, ‘ileri’ uzanmış biri de iletişime büyük olasılıkla açıktır. Bu iki grubun farklı kombinasyonları da sözkonusu.

Yüzüme Bak ve Anla!

“...Ama burada ben hiçkimse değilim. Bir yüzüm yok. Kahverengilere bürünmüş bu koca kalabalık, beni kimliğimden etti... Bir yüz bulacağım. Anıtsal bir yüz. Ve onu bilgelikle, güvenle donatarak bir tılsım gibi takacağım...” (Virginia Woolf, Dalgalar)

Yüz ifadeleri, beden dilinin hem anlamı en açık sözcüklerini, hem de neden-sonuç ilişkisine oturtması en güç bölümünü oluşturuyor. Özellikle gözlerin ve bakışların kazandığı önem, bazı araştırmacıların ilginç çıkarımlar yapmalarına bile neden olmuş. Şempanze ve diğer primatlarda bulunmayan göz akınının, bakışlarımızı daha anlamlı ve açık kılmak için gelişmiş olabileceği gibi. Yüz ifadesiyle ilgili olarak modern anlamda yapılan çalışmaların 19. yüzyılda Charles Bell’le, özellikle de ifadenin anatomi ve fizyolojisiyle ilgili olarak yayımladığı kitabıyla başla-

dığı kabul ediliyor. Bell’in çalışmaları, duygusal ifade üzerine yaptığı incelemelerde Darwin’e de esin kaynağı olmuş. Ancak Darwin ve kendisinden sonra gelenlerin yıllar boyunca duygularla dolaysız ilinti kurdukları yüz ifadelerini şimdilerde bu yönüyle sorgulayanlar, ifadelerle duygular arasında bire bir ilişki zorunluluğunun olmadığını savunanlar da yok değil. Evet diyorlar, yüz ifadelerinin duyguları yansıttığı tezi bütünüyle mantıksız değil; ancak, aslında ‘herşeyin’ duyguları yansıttığı gerçeğinin gözönüne alınması koşuluyla. Hele gerçek duyguları gizleyebilme özelliğinin bile duygulardan kaynaklandığı düşünülecek olursa! Diğer karşı çıkışlar da, hepimizin aynı yüz kaslarına sahip olduğumuz, ancak bu kasların, ifadede farklı kültürlerde farklı kombinasyonlarla kullanılacağı yolunda. Darwin dönemi ve sonrasındaki bilimadamlarından bazılarının, duyguların yapay ve hatta batı kültürünün bir icadı olduğu iddiaları da kayda değer.

Günümüzde konu üzerinde en kapsamlı araştırmaları yaptığı söylenen, California Üniversitesi’nden Paul Ekman’ı aynı görüşte değil. Darwin’in kitabının, şimdi Türkçe olarak da yayımlanmış olan (*İnsan ve Hayvanlarda Beden Dili*, Gün Yayıncılık, 2001) yeni baskısı için yaptığı açıklamalarda şöyle diyor: “Son 30 yıldır yeni ölçüm araçlarını kullanan sistematik araştırma yöntemleriyle Darwin’in yaklaşımının evrenselliği test ediliyor. Ben bu testleri yapan ilk kişilerdenim ve Darwin’in yanlışlığının ortaya çıkmasını bekliyordum. Bulgular benim ve birçok diğer davranış bilimcisinin fikirlerini değiştirdi... Darwin, o günden bu yana çok az bilimadamının sorduğu soruları sordu. Birçok bilimadamı duygusal ifadeyi incelerken ‘hangi’, ‘nasıl’ ve ‘ne zaman’ sorularını sormuşlardı. Her duygunun karşılığı olan ifadeler hangileridir? Bunlar nasıl oluşur? Ne zaman oluşur? Darwin bu sorularla da ilgilendi, ama ‘neden’ sorusunu soran ilk kişiydi.” Darwin’in bu soruyu yanıtlamak için ortaya attığı üç ilkenin geçerliliği üzerindeki tartışmalar sonlanmış değil. Birincisi, hareketlerde oluşan bazı ifadelerin amaca yönelik

olduğu “kullanılabilir alışkanlıklar” ilkesi; bir diğeri, bazı ifadelerin, diğerleriyle zıt olmaları nedeniyle seçildiği “antitez” ilkesi; üçüncüsü de –kendisinin bile açık olmadığını kabul ettiği– “sinir sisteminin doğrudan hareketi” ilkesi.

Duygularla ilintisi olsun veya olmasın, yüzün ifadedeki ağırlığı ve gücü konusunda kimsenin pek kuşkusu yok. İlk bakışta yüzünden tanıdığımızı düşündüğümüz insanlar olmamız mıdır hepimizin? Ekman’ın bu konuda da ilginç bir yorumu var. Diyor ki bir kişi, korku ya da öfke gibi bir duyguyu uzun süre yaşadıysa, o duygunun yüzünde sıklıkla çalıştırdığı kasların etkisiyle, ifadesi “yüzüne kazınır”. Biriyle ilk karşılaşmamızda bile onun duyarlı, sinirli ya da pısrık kişilikli olduğu damgasını, hata payıyla da olsa, büyük olasılıkla bu şekilde veriyoruz.

Yaşamın olağan akışı içinde sürekli bir arada bulunduğumuz ya da karşılaştığımız insanların yüz ifadelerini, farkında olmasak bile üç aşağı beş yukarı okuyabiliyoruz. Ancak tüm bu ifadelerin dışında, sözünü etmeye değer ve diğerlerinden daha gizli kalmış

bir tanesi daha var: ifadesizliğin, ifadenin ta kendisi olduğu “maske”. Maske ifadesine iyi bir örnek, hizmet ettiği eve gelen konukların yanibaşında dursa da, konuşmalardan bihaber görünen –ya da görünmeye çalışan– İngiliz uşağı tiplmesi. Ancak bundan çok daha çarpıcısı, Nazilerin, yüzlerinden direnç gösterdikleri anlamını okudukları sessiz ve “ifadesiz” tutuklulara çok daha fazla işkence etmiş oldukları gerçeği. İzin vermedikleri bu ifadesizliği (!) “fizyonomik başkaldırı” olarak nitelendiren Naziler, bu kişilerde varlığını hissettikleri pasif protestodan açık şekilde ürküyorlardı.

“Sözlü” hale getirdiği dünyada sözsüz dili kullanan tek canlı elbette insan değil. Sırtını kabartarak bacağına-

za sürünen, pencerede vızıldayan sineği yakalamaya bütün ruhu ve bedeniyle hazırlanan ya da akvaryumdaki balıkları izlerken gözbebekleri büyümüş, kulakları öne doğru eğilmiş bir kedinin de anlayana kendisi hakkında çok şey söyleyebileceği, bir gerçek. (Darwin’in bu konuda da ayrıntılı çalışmaları var.) Sözsüz dilin ilk kullanıcılarıysa bundan 3,5 milyar yıl önce dünyanın ilk canlı formlarından biri olarak ortaya çıkan mavi-yeşil algler. Topluluklar halinde yaşayıp birbirleriyle iletişim kurmak için moleküllerden başka araçları olmayan bu canlılarla kıyaslandığında insan, iletişimsel donanım bakımından doğrusu hiç de fena durumda sayılmaz! Onu kullanmadaki başarısızlığına herşeye rağmen kuşkulu...

Zeynep Tozar

- Kaynaklar**
Corballis, M.C. "The Gestural Origins of Language" American Scientist. Mart-Nisan 1999
Darwin, C. "İnsan ve Hayvanlarda Beden Dili" Çev. Orhan Tuncay. Gün Yayıncılık, 2001
Key, M.R. "Paralanguage and Kinetics" The Scarecrow Press, 1975
Morris, D. Collett, P. Marsh, P. O'Shaughnessy, M. "Gestures, their Origins and Distribution"
Stein and Day, 1979
Ridley, M. "On the Origin of Body Language" Scientific American. Mayıs 1998
Ross-Flanigan, N. "Facing the Truth: A New Tool to Analyze Our Expressions. wysiwyg://http:// psychology.about.com/library/weekly/aa091501a.htm

Beden Dilimizi Neye Borçluyuz?

Biyolojik evrimin en büyük başarılarından biri kabul edilen dil becerisinin başlangıcı ve gelişimi hakkında bilgilerimiz hâlâ tam değil. Hayvanlar arası iletişimin insanlardakinden birçok yönüyle gösterdiği farklılık, araştırmacıların çoğunu, bu tür bir iletişimin, konuşulan dilin öncüsü kabul edilemeyeceği düşüncesine götürüyor.

Gramatik dilin başlangıç noktasının, insanların şempanzelerin yollarının, 5 milyon yıl önce yaşayan ortak atadan ayrıldıktan sonraki bir noktaya karşılık gelmiş olabileceği, genel kabul görmüş bir düşünce. Bunun ne zaman gerçekleştiğine dair fikir birliği pek yok. Kimileri, gramerin dereceli olarak değil, ani bir şekilde ortaya çıkmış, bunun da *Homo sapiens*'in Afrika'da bulunduğu 150.000 yıl önce gerçekleşmiş olabileceğini söylüyorlar. Onlara göre bu, *H. sapiens*'in diğer hominid türlerine baskın çıkmasının da bir nedeni olabilir. Peki ama dil, görece yeni bir buluşsa, yaşayan primatların çıkardıkları sesler de insan diliyle bir şekilde ilişkilendirilebilecek miydi? Atalarımız da bu tür sesler çıkarma yetisinde olmalıydılar. O zaman bu sesler neden dile evrimleşmedi? Bu soru için öne sürülen en güçlü yanıt, ünlü dilbilimci Chomsky'nin de savunduğu gibi, insan dilinin primat seslendirmelerinden temelde çok farklı olduğuydu. Atalarımızın çağrı, uyarı vb. amaçlarla yaptıkları "tekil amaçlı" seslendirmeler

de, büyük olasılıkla konuşma becerimizden çok ağlama, gülme, çığlık atma gibi duygusal seslendirmelerimizin kökeninde yatan şeydi.

İnsan dili gibi karmaşık bir olgu "ya hep ya hiç" ilkesine oturtmakta çekinenlerin sayısı daha çok gibi. Dil becerimizin kökeninin seslendirme değil, el jestlerinin kullanımı olduğu, bunun hominid evriminin görece yeni bir döneminde sesli nitelik kazandığı yolundaki görüşe, bütün farklı iddialar için kabul edilebilir ortak bir açıklama niteliğinde.

Primatlarda beyin korteksinin eller üzerindeki denetimi, ses yapılarıyla karşılaştırıldığında daha fazla. Büyük ölçüde duygusal 'ses parçalarıyla' sınırlı seslendirmeye, daha ilkel işlevleri denetleyen subkortikal beyin yapılarının sorumluluğunda. Bunun anlamı, erken hominidlerin, istemli ifadesel iletişime daha açık olabilecekleri. (Şempanzelerin, işaret dilini kullanmayı sesli iletişimden çok daha iyi becerebilmelerinin nedeni de bu olabilir.) Ancak, ellerinin vücuda denge sağlama ve harekette de üstlendiği çok önemli işlevlere bağlı olarak, insan dışındaki primatların iletişimde el kullanımları yine de sınırlı. Buna karşılık, en az 4 milyon yıl geriye gidildiğinde başlayan bipedalizm (iki ayak üstünde durabilme), hominid kuşakların çok önemli bir özelliği. Bu da tabii, ellerin başka işler için –bu arada jestler için de– kullanımı açısından büyük avantaj.

Afrika'daki Rift Vadisi'nin oluşumunun, hominidlerle büyük insansıymayınların birbirlerinden ayrılmalarının nedeni olabileceği düşünülüyor. Hominid atalarının büyük ölçüde vadinin doğu tarafında kaldığı düşüncesiye fosil kanıtlarla destek bulmakta. Bu durumda, ormanların, yerlerini savana benzeri açıklıklara bıraktığı bu bölgede yaşayan erken hominidlerin, kendilerini kolayca görüp avlayabilecek avcılardan korunmak için toplumsal bir bütünlük ve işbirliği içinde olmaları gerektiği, akla uygun bir sonuç. Sessizliğin yaşamsal değeri olduğu böyle bir ortamda, jestlerle iletişimin, sözlü iletişimden çok daha avantajlı olacağı da kesin. Beden dili gerçekten de insanların iletişim için kullandığı ilk dilse, bunun, dilin evriminde açık kalmış bazı noktaları da aydınlığa kavuşturabileceği düşünülüyor. Örneğin sözcüklerin, nasıl olup da nesne ve olayları temsil edecek hale geldiğini. Sözcükler, jestler gibi simgesel olmaktan çok, daha soyut olma özelliğinde. Yani ayrıcalıklar olmakla birlikte sözcüğü oluşturan sesler, anlamı hakkında pek fikir vermez. Görüşlerden biri, ilk sözcüklerin aslında simgesel nitelik taşıyor olabileceği. Ancak sözlü dilin tek boyutlu, yani uzamsal değil de zamansal; günlük olayların da dört boyutlu, yani hem uzamsal hem zamansal olması bu olasılığı zayıflatıyor. Daha fazla taraftarı olan ikinci görüşe, simgesel sistemin, zaman içinde daha soyut özellikler kazanabileceği ve yine zaman içinde kendiliğinden oluşan ses motiflerinin bu jestlerle doğal biçimde ilişkilendirilmiş olabileceği şeklinde.